

Олександр ДАЦЕНКО

кандидат історичних наук, доцент

Національний університет оборони України

(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4193-1480>

Електронна пошта: oldatsenko70@gmail.com

Олексій ПОЗНЯКОВ

кандидат філологічних наук, доцент

Національний університет оборони України

(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8375-2262>

Електронна пошта: aleksey.poznyakov@gmail.com

Ігор СІВОХА

Національний університет оборони України

(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5377-2520>

Електронна пошта: i.sivokha@edu.nuou.org.ua

**ВІДОБРАЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ
У ДЕРЖАВІ ЯК ОСНОВНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ
ВІЙСЬКОВОЇ ПРЕСИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.**

Стаття присвячена аналізу проблемно-тематичної спрямованості української військової преси доби Української революції 1917–1921 років. На основі матеріалів провідних військових часописів простежено, як преса відображала суспільно-політичні трансформації, політичну активізацію українських воїнів та еволюцію державотворчих концепцій. Визначено жанрову специфіку публікацій, інформаційні та контрпропагандистські стратегії, роль друкованого слова у формуванні громадської думки й мобілізації війська. Показано значення військової періодики як важливого історичного джерела для реконструкції політичних дискусій, військово-політичних рішень та процесів розбудови української державності.

Ключові слова: Українська революція, військова преса, державотворення, політична комунікація, контрпропаганда.

Постановка проблеми. Сучасна російсько-українська війна, що еволюціонувала від гібридних форм до повномасштабної збройної агресії, актуалізує роль історичного минулого, відчайдушної боротьби за українську державність словом і зброєю в роки Української революції 1917–1921 років.

Українська військова періодика, висвітлюючи і аналізуючи суспільно значущі проблеми, події і явища тогочасної дійсності, набула значення важливого історичного джерела. За мемуарними спогадами учасників визвольних змагань, вона одночасно оперативно інформувала і формувала громадську думку, спрямовувала маси україн-

нізованих вояків на захист соборної, незалежної Української держави. Тому історію тих буремних років важко уявити без контексту періодичної спадщини, яка створила гранд-наратив Української революції 1917–1921 років.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Уперше безпосередньо тогочасній військовій пресі України приділив увагу історик з української діаспори А. Животко у ґрунтовній праці з історії національної журналістики (Животко, А. П. 1989).

Роль національно-патріотичної журналістики у державотворенні й місце у цьому процесі преси Січових стрільців досліджував І. Крупський (Крупський, І. В. 1995).

Типологічні ознаки видань, основні періодичні масиви, питання зародження й розвитку військової преси у контексті революційних перетворень 1917–1918 рр. дослідив у книжковій трилогії дослідник історії преси О. Мукомела (Шкляр, В.І., Мелешенко, О.К., Мукомела, О.Г. & Паримський, І.С. 1996, с. 5–47; Шкляр, В.І., Мукомела, О.Г., Лось, Й.Д. & Паримський, І.С. 1997, с. 7–54; Шкляр, В.І., Мукомела, О.Г., Петрів, Т.І. & Слісаренко, І.Ю. 1998, с. 6–92).

Історію української військової преси від її започаткування напередодні Першої світової війни до діаспорної військової періодики часів холодної війни ґрунтовно розглянув львівський дослідник І. Кость (Кость, І.С. 2018).

Про зміст поняття «українська військова преса», її проблемно-тематичну спрямованість, жанрові варіації в історичному і теоретичному контексті одним із перших писав кандидат історичних наук, професор, заслужений журналіст України Г. Кривошея (Кривошея, Г.П. 1993).

Роль і місце, типологічні ознаки, жанрову палітру української військової преси різних історичних періодів досліджували С. Горевалов (Горевалов, С.І. 1997), С. Сегеда (Сегеда, С.П. 2012), О. Позняков (Позняков, О.П. 2008).

Автори статті дослідили масив публікацій друкованої військової преси збройних формувань часів Центральної Ради, Гетьманату і Директорії УНР, що зберігся у фонді відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Це такі центральні військові газети, як «Вісник Українського Військового генерального Комітету» («Військовий вісник»), «Армія», «Васильківські вісті», «Ставка» («Українська ставка»).

Мета статті – дослідити проблемно-тематичну спрямованість української військової преси у контексті подій Української революції 1917–1921 рр., вплив друкованого слова на процеси військового будівництва і національного державотворення.

Виклад основного матеріалу. Бурхливі події Української революції викликали у місцевого населення значний інтерес до друкованого слова. Внаслідок стрімкої політизації суспільства відбувалась не менш стрімка політизація колишніх військових підрозділів Російської імперії. Активна участь військових у підтримці політики Центральної Ради, їх зацікавленість змінами у політичному житті України спричинила нагальну потребу в належному інформуванні всіх зацікавлених та політично активних громадян.

Тому українська військова журналістика часів Центральної ради, Гетьманату та Директорії відпрацювала своєрідний інструментарій для пояснення дійсності у вигляді проблемно-тематичних напрямів, реалізованих у різних жанрових формах.

Провідне місце належало суспільно-політичним подіям у державі, що відображали у формі поточного інформування про події загальнодержавного значення, коментарів окремих найактуальніших подій у державі, воєнно-політичних оглядів.

Як вже зазначалося, Перша світова війна викликала суцільну кризу в усіх сферах соціального буття. Політизація практично всіх суспільних верств колишньої імперії, події на фронті значно послабили владу Тимчасового уряду, що, у свою чергу, сприяло піднесенню політичної активності солдатів-українців у російській армії. Тому у зверненні Ради солдатських і селянських депутатів Південно-Західного фронту «До українців», чи не вперше українською мовою, на сторінках російського військового часопису зазначалося: «Вояки-українці, настала година, що кожному із нас треба дуже поміркувати над будівництвом нашого життя». Це означало, що «треба бути наготові до Установчих загальних Російських зборів, де буде вироблятися майбутній устрій для кожного народу, а для цього ми повинні послати в установчі збори дуже надійних людей, котрі подали б свій голос за весь український народ». Це газетне повідомлення свідчило, що вояки-українці активно включились у процес перебудови Російської держави після падіння царату. Тоді в українців ще не було власних військових часописів, проте, політична платформа вже сформувалася. У зверненні наголошувалося: «Пани-брати! Ще раз звертаємось до вас з проханням голосувати за список №1 по західному фронту. Пам'ятайте, що у нас мета одна без різниці: будь ти селянин, чи горожанин, партійний робітник, або зовсім безпартійний» (Голос окопа. 1917, № 159).

Також потрібно зауважити, що у хаосі революційних перетворень як у росії, так і в Україні відбувався пошук чітких орієнтирів для подальшого розвитку і розбудови держави. Погляди на майбутнє Тимчасового уряду і Української Центральної Ради, представників проукраїнських політичних сил інколи мали значні протиріччя. Зокрема, показовою була заява (на нараді у Петербурзі) представника української військової делегації Величка, який різко висловився з приводу недовіри українців до Тимчасового уряду. Він

вимагав затвердження Генерального секретаріату Центральної Ради у повному складі і приєднання до України усіх губерній колишньої імперії, де переважає українське етнічне населення. Позиція українців викликала довгі дебати. Проте основна мета наради була досягнута, її учасникам вдалося обрати представників для переговорів із Тимчасовим урядом. Більшовики ж уже тоді, виношуючи ідеї класової боротьби, мало звертали уваги на перипетії перемовин між представниками українських і російських демократичних сил, а тому до новосформованих демократичних осередків не увійшли (Голос армії. 1917, № 124).

Процес перебудови колишньої імперії поглиблювався, і солдати-українці брали у ньому активну участь. Зокрема, на сторінках російськомовного часопису фронтових рад «Голос армії» було опубліковано список № 1 кандидатів до Установчого зібрання від конференції українських соціалістичних партій Румунського фронту. До речі, у списку першим значився М. Ковалевський, редактор газети «Народна воля», а другим – С. Петлюра, голова Українського Військового Генерального Комітету.

Ініційовані проукраїнськими силами політичні рухи згодом трансформувалися у широко-масштабну політичну кампанію. Її проведенню сприяла і щойно створена українська військова преса, що почала за допомогою друкованого слова втілювати у життя програмні положення, викладені у статті М. Грушевського «Наші завдання». У ній рекомендувалося сфокусувати увагу на «українізації військових частин, культурно-просвітній праці та виборчій справі щодо російських та українських Установчих Зборів» (Конашевич, В. Д. (упоряд.). 1990, с. 6).

У цей період чимало корисного для усвідомлення армійським загалом складних процесів державотворення зробив військовий офіціоз – «Вісник Військового Генерального Комітету». На сторінках часопису ми зустрічаємо низку публікацій, що висвітлювали панівну на той час федералістсько-автономну тенденцію політичного життя. Зокрема, газета детально інформувала читачів про хід роботи двох Військових з'їздів, проведених у травні й червні 1917 року. Також було опубліковано текст промови М. Грушевського на другому Всеукраїнському військовому з'їзді із аналізом тогочасної політичної обстановки. Оскільки Тимчасовий уряд росії відхилив усі вимоги Центральної Ради щодо автономії України, провідник українського національно-визвольного руху вказував на необхідність побудови майбут-

ньої федеративної республіки на демократичних засадах. Як наслідок, переважна більшість учасників Першого військового з'їзду під впливом М. Грушевського схилилася до федеративного напрямку і незабаром підтримала Перший Універсал УНР, щоб «не допустити край наш на безладдя та занепад» (Вісник Українського Військового Генерального Комітету. 1917, № 2).

Цікаво, що у тому ж номері часопису під рубрикою «Часть неофіційна» вміщено матеріали, протилежні згаданим промові М. Грушевського. Зокрема, публікується розгорнутий звіт з Українського військового віча у Києві, на якому, крім Голови Генерального секретаріату В. Винниченка, був присутній і М. Міхновський – прихильник державної самостійності та регулярної української армії. І якщо у попередньому матеріалі звучить заклик до «здійснення автономії України в федеративній Росії», то тут наводиться вислів М. Міхновського про те, «що українському народові нема чого більше оглядатися на правительство російське, а треба взятися негайно самим кувати свою долю». Таким чином, на думу М. Міхновського, настав час «зовсім розірвати з Московщиною та утвердити самостійну українську державу, яка ввійде в федерацію загальноєвропейську, а не тільки російську».

Цілком зрозуміло, що в умовах тодішнього протистояння між федералістами та самостійниками газетна інформація з цього приводу сприймалася читачами особливо гостро і потребувала додаткових пояснень, які й надав В. Винниченко на вечірньому засіданні другого Всеукраїнського військового з'їзду. Доповідь одного з провідних лідерів Центральної Ради несла у собі характерну для того періоду неоднотайність у баченні майбутнього України. «Серед нас є люди, – пише В. Винниченко, – які кажуть, що зараз ми можемо оповістити себе зовсім незалежною державою. Але наша думка, що інших домагань, крім автономії, ми не можемо зараз пред'являти!» (Позняков, О. 2023, с. 78).

У ході роботи з'їзду не обійшлося без провокацій з боку підпорядкованих Тимчасовому урядові місцевих структур. Так, начальник міліції Лепарський доповів начальнику Київського гарнізону Оберучеву, що вночі відбулося засідання з'їзду українців і була прийнята постанова про захоплення державного банку та казначейства. З цього приводу Оберучев телефонував М. Грушевському, який категорично спростував такі заяви, а з'їзд підготував та оприлюднив за допомогою «Вісника» текст відозви до населення.

Загалом відносини між Центральною Радою і Тимчасовим урядом залишалися на порядку денному. Від їх тональності певною мірою залежала і доля України, тому військові часописи постійно зверталися до суспільно значущої теми. Варто зазначити, що у підсумку сторонам не вдалося порозумітися через те, що «Тимчасовий уряд цілковито не розуміє національних відносин на Україні і не оцінює як слід великої організованої стихійної сили пробудженої української демократії». Такий остаточний висновок зробили делегати другого Всеукраїнського військового з'їзду.

У подальшому військові делегати пропонували Центральній Раді більше не звертатися до Тимчасового уряду з цього питання, а «негайно приступити до твердої організації краю у згоді з національними меншинами для проведення в життя підстав автономного ладу». Щоправда, кінцева мета цього процесу була доволі утопічною, бо передбачала врятувати від безладдя та загибелі не тільки Україну, а всю Росію (Вісник Українського Військового Генерального Комітету. 1917, № 3–4).

Прорив австрійськими військами фронту (Тернопільській прорив 1917 р.), зрештою, змусив петроградських чиновників піти на визнання права України на автономне самоврядування і організацію крайового автономного органу управління. Про це маємо змогу дізнатися зі статей «Грізний момент» та «Будується Україна». Зокрема, одна з них у зв'язку із проривом фронту містить заклик «...обороняйте самих себе, своїх дітей, свої села... свої міста... Обороняйте от руїни Українську землю» (Вісник Українського Військового Генерального Комітету. 1917, № 7).

Наступ австрійців, хаос у тилу, маси дезертирів з фронту лише поглиблювали загальну ситуацію. Військові часописи повідомляють, «що у Київському військовому окрузі створено чотири батальйони “рятування України”». У кореспонденції «Не робіть руїни» з боєм пишеться про безчинства відступаючої російської армії на українській території. Особливо постраждала Галичина. Тому автор, коментуючи політичні події, закликає «організовано боротися з насильством, не допускати краю до руїни, а коли скінчиться війна, то цей край мусить бути нашим».

Публікують військові часописи і повідомлення про з'їзди селян і робітників. Прикладом може бути розгорнутий звіт із Всеукраїнського робітничого з'їзду у Києві. У програмній резолюції зазначається, що «...Щоб все українське робітництво підтримувало з усією силою і енергією як

Українську Центральну Раду, так і Генеральний Секретаріат...» (Вісник Українського Військового Генерального Комітету. 1917, № 8).

Багато уваги військова преса приділяє розвитку військового руху українців, адже національне піднесення вояків було вагомим соціально-політичним явищем. У традиційних рубриках «З життя українських військових організацій» і «Хроніка» повідомлялось про організацію нових національних частин. Зокрема, багато уваги приділяється першому українському полку імені Б. Хмельницького, який щойно отримав посвячений національний прапор.

На жаль, невдовзі на вояків полку очікувала трагедія. Ешелон із козаками, що прямував на фронт, обстріляли з кулеметів солдати Подільського кірасирського полку, розквартированого на той час у Києві. Ця прикра подія, що призвела до загибелі людей, сколихнула суспільство. Вона детально розписана у низці редакційних кореспонденцій: «Події з ешеленом полку Б. Хмельницького», «Криваві події на вокзалі», «Богданівці». Цікаво, що дві останні кореспонденції були передруковані з «Київської мислі», що, по суті, була, органом Центральної Ради.

Було проведено детальне розслідування, а його результати опубліковано у кореспонденції «Стрільба на вокзалі». Згодом у редакційній статті «Воля на старий манер» її автор зазначив: «Контрреволюція все шириться та шириться. Вона звилала велике гніздо і при штабі Київської округи».

Події у Києві відгукнулися обуренням серед військовиків-українців зі складу дієвої армії, які перебували на фронті. Так, фронтовики рішуче протестували проти перебування у столиці кірасирів і підкреслювали: «Смертельною образою нації подихнуло від вчинку, де лягли жертвою наші товариші Богданівці, від викрику кірасирів: “ми вам покажемо автономію”» (Вісник Українського Військового Генерального Комітету. 1917, № 9–10).

Як засвідчив подальший розвиток подій, трагедія богданівців не була просто прикритим непорозумінням між козаками і кірасирами. Це підтверджується ворожим ставленням росіян (солдатів, офіцерів) до українізації військових підрозділів колишньої російської армії.

Про це відверто йдеться у проблемній кореспонденції «Київ, 4 вересня» за підписом С. Петлюри, у якій наголошується, що після призначення Верховним головнокомандувачем генерала Л. Корнілова справа українізації військових частин почала гальмуватися. У зв'язку з цим май-

бутній головний отаман військ УНР пророче стверджує: «Бунт Корнілова дав змогу відчуті необхідність єднання демократії і координації всіх сил революційного фронту».

Справді, Л. Корнілов наважився не лише на гальмування національного руху вояків-українців, а й на військовий заколот. Проте повернення у часи минулі не вдалося. Причини і наслідки заколоту добре розкриті у статтях «Зрадницький замах на волю народню» та «Всю владу на Україні Генеральному Секретаріату» (Вісник Українського Військового Генерального Комітету. 1917, № 12–13).

Так, розпочавши з факту обстрілу богданівців, «Вісник» прийшов до теми Корнілова, щоб показати тенденцію гуртування шовіністичних сил проти української революції. Адже дійсність вимагала від українців більш рішучих кроків. На той час основною політичною справою вважалась підготовка Всеросійських Установчих зборів. При Генеральному секретаріаті внутрішніх справ почало функціонувати бюро з виборів.

Водночас 8 вересня 1917 р. у Києві розпочав роботу 3-й з'їзд народів росії. Основною метою цього представницького заходу було відкрите і демократичне обговорення майбутнього устрою колишньої імперії. У роботі з'їзду взяли участь представники національних меншин, функціонери впливових політичних партій і угруповань, іноземні дипломати та інші зацікавлені особи.

Представники національних регіонів колишньої Російської імперії одностайно висловилися за розбудову федеративно-демократичного устрою майбутньої Російської республіки, хоча і не виключали можливість розбудови власних національних утворень.

У доволі цікавій доповіді головний натхненник і керівник українського національного руху М. Грушевський так окреслює ідейну наповненість поняття федералізму: «Думка, що федералізм є передовою стадією самостійності – чужа українській демократії, – доводить фундатор української історії. – Ми вже жили своїм самостійним життям і по добрій волі пішли на злуку з Москвою». І далі: «Федералізм Росії – не шлях до самостійності, але шлях до федералізму загальноєвропейського, а далі і всесвітнього». Звичайно, що подібні заяви М. Грушевського були спричинені певними політико-кон'юнктурними міркуваннями. З одного боку, він робив ставку на прихильність російської демократії. Тоді це було ще досить популярним заняттям. А з іншого – нейтралізував устремління політичної течії «са-

мостійників» у боротьбі за пальму першості на владному Олімпі. Принаймні вислів про утопічний «загальноєвропейський федералізм» наочно продемонстрував розбіжності між теоретичними постулатами Грушевського як видатного українського вченого та Грушевського – лідера Української партії соціалістів-революціонерів, змушеного вести політичну гру з урахуванням інтересів зацікавлених сторін. Безумовно, що така позиція Києва цілком влаштовувала Тимчасовий уряд. Тим більше, що українці, не враховуючи минулих помилок, продовжували сподіватись на російську демократію.

Про це читаємо у кореспонденції «Демократична нарада й українські домагання». Йдеться про поїздку представників українських партій до Петрограда для відвертого і неупередженого порозуміння. «Але не так сталося, як гадалось», – категорично стверджує автор публікації. Навпаки, «почувся міцний централістичний настрій серед членів наради». За свідченням учасників конференції, «великоруська демократія, включаючи більшовиків, тримала себе по старому звичаю, як великодержавна». А ставлення до українців було таке, «...як можуть бути тільки у пана до раба, піднявшого не в міру свою голову». У висновку автор слушно вказує: «Час настав знову рішуче змінити свою тактику» (Вісник Українського Військового Генерального Комітету. 1917, № 17).

Логіка революційних перетворень змушувала динамічно реагувати на зміну суспільних настроїв. Тому на сторінках часописів з'являється Третій Універсал від 20 листопада 1917 р., що пролунав у святковій атмосфері біля пам'ятника Богдану Хмельницькому і був освячений молебнем у Софійському соборі.

Україну було проголошено Українською народною Республікою у складі Російської республіки, яка мала стати федерацією рівних і вільних народів. На 27 грудня були призначені вибори до Установчих зборів УНР. У часописах подається календар виборів, загальні положення, у тому числі й частина, що стосується військовиків: «Про порядок виборів в армії і флоті», «Про порядок виборів у військовому районі та військових округах». Ці матеріали мали зіграти свою інформаційну й організаційну роль у підготовці й проведенні виборів.

Перебіг роботи третього Всеукраїнського військового з'їзду зайняв ліву частку газетної площі військових часописів. Це був останній злет військового руху періоду Центральної Ради.

На з'їзді чітко окреслилися суперечності між таборами федералістів і самостійників. Цьому сприяла насамперед діяльність політичних партій у військовому середовищі. Вони внесли в нього принципи і форми міжпартійного протистояння, що негативно позначилося на монолітності військового руху.

Особливу увагу було приділено промові В. Винниченка. У ній чітко відчувається нервова і невпевнена позиція тодішнього керівництва Центральної Ради щодо політичного життя. З одного боку, В. Винниченко проголошував суверенітет: «Нехай буде суверенітет, нехай буде нічим не обмежена воля самовизначення через Українські установчі збори». Надалі він переконував у тому, що «народні інтереси якраз тепер вимагають того, щоб Генеральний Секретаріат міцно взяв до своїх рук владу на Україні». Водночас лідер соціал-демократів казав, що «нас хочуть спровокувати», і тому «Росія мусить стати федерацією народів».

Військова преса давала зрозуміти читачам, що керівники українського національного руху продовжували ілюзорно сподіватися на рівну і справедливу федерацію у «сім'ї народів російських» (Позняков, О. 2023, с. 81–83).

Однак тема федералізму поступилася більш актуальній. Як зазначалося у військовому часописі, 26 жовтня до Києва надійшли відомості про петроградські події. Спочатку роботу з'їзду було вирішено припинити, проте, наступного дня на загальних зборах делегати знову приступили до роботи.

На порядку денному постало питання ставлення до Рад робітничих і солдатських депутатів і Тимчасового уряду. З цього приводу у сесійній залі почалися палкі дискусії. Наприклад, один із виступаючих доводив, що «у Петербурга є два шляхи: за Керенським або за Леніним, а нам треба вибрати для себе третій шлях. Ми повинні боротись за свою владу на своїй землі і поставити над нею свого хазяїна». Нарешті тривала полеміка скінчилась ухваленням постанови «Про повстання в Петрограді», що мала доленосне значення у недалекому майбутньому. Зокрема, з'їзд постановив: «Боротись з домаганнями більшовиків передати владу на Україні до Рад робітничих і солдатських депутатів». Проте, на думу делегатів з'їзду, виступ більшовиків не можна трактувати як антидемократичний. Тому було вирішено війська у Петроград не висилати, щоб не сприяти придушенню інтересів трудового народу. Проте російські більшовики, сповідуючи ідею «дикта-

тури пролетаріату», не уявляли Україну незалежною державою і розпочали боротьбу за контроль над Україною.

З цього приводу військові часописи попереджали, що «похід більшовиків на Україну, крім руїни, краю абсолютно нічого не може дати». Однак кризова ситуація у Києві виникла ще до приходу «петроградських товаришів». Її спричинила конфронтація між Радами депутатів, які підтримували більшовиків, і штабом округу, навколо якого сконцентрувались прихильники Тимчасового уряду.

Увесь спектр подій, пов'язаних із конфліктом, динамічно передається на сторінках військової преси. Зокрема, у «Віснику» вміщено низку різножанрових матеріалів під загальним заголовком «Револьюційні хвилі у Києві». Початок серії публікацій присвячений роз'ясненню ситуації: йдеться про події 25 жовтня у Петрограді і ставлення до них Центральної Ради. Також пишеться про утворення Краєвого Комітету охорони революції і виникнення напруження між Центральною Радою і штабом Київської округи. Це спричинило відхід українців з Комітету охорони і його розпуск. У подальшому часопис хронологічно і деталізовано, з посиланням на дати і реальні події, відтворює картину протистояння між українцями, Радами робітничих депутатів і штабом округу з 27 жовтня до 1 листопада включно. У номері ж від 2 листопада читаємо: «Місто має нормальний вигляд. Вся влада в руках Центральної Ради і Генерального Секретаріату» (Вісник Українського Військового Генерального Комітету. 1917, № 21).

На жаль, українській владі не судилося утриматися. Полчища Муравйова поглинули Київ, унеможлививши на певний час подальший розвиток української демократії.

Повернення Центральної Ради було недовготривалим. До влади прийшов новий політичний режим гетьмана Павла Скоропадського. Нова влада доклала чимало зусиль для налагодження виходу власних військових часописів. Хоча так і не зуміла довести справу своєчасного і повноцінного інформування особового складу до логічного завершення. Винятком хіба що була щоденна військово-морська газета «Армія». Цей загальноармійський військовий часопис чи не найкраще висвітлював позицію прогетьманських урядових кіл і передавав загальну політичну атмосферу того часу.

Зокрема, у часописі багато уваги приділено формуванню дисциплінованих і боєздатних

збройних сил. У редакційній статті «Київ, 3 листопада 1918 р.» йдеться про згубну дію пацифістської теорії, закинутої у солдатські маси більшовиками. Тому часопис задля порятунку від більшовицької небезпеки пропонує йти шляхом спокійного й об'єктивного висвітлення питань, зміцнення армії, а з нею і державності. Надалі сторінки військового часопису заповнила ідея створення єдиного протибільшовицького фронту. У статті «Єдиний фронт», поряд з традиційно гострою критикою більшовизму, висувається думка про об'єднання Дону, Кубані і всіх добровольчих армій, у тому числі й генерала Денікіна. «Решта питань внутрішнього і зовнішнього характеру, – за твердженням автора, – повинні зачекати» (Армія. 1918, № 1). Крім цього, часопис переконував, що зміцнення антибільшовицького фронту залежить від роз'яснення війську і населенню дійсної суті більшовизму, підвищення національної свідомості народу, а головне – рішучий наступ (Армія. 1918, № 5). Газета опублікувала звернення начальника Генерального штабу, полковника О. Сливинського до офіцерів із вимогою активно включатися у протибільшовицький фронт (Армія. 1918, № 10).

Але життя, крім більшовицької небезпеки, висунуло на порядок денний інші проблеми. Складна міжнародна ситуація – заворушення в Австрії, вихід із війни Німеччини – збіглася з внутрішньою кризою у країні у вигляді збройного повстання під проводом Українського національного Союзу. Гетьман нарешті наважився виступити у своїй грамоті за створення Всеросійської федерації, кінцевою метою якої буде побудова Великої Росії. У часописі публікується «Грамота пана Гетьмана до козацтва й громадянства Українського», де роз'яснюються кроки до майбутньої федерації, «...забезпечивши самобутність урядування нашої держави і давши їй почотне місце поміж її сусідами». Разом з тим Гетьман закликав хліборобів організовуватися у збройну силу для супротиву бандитам і більшовикам з огляду на те, що армію поки не сформовано (Армія. 1918, № 13).

Водночас «Армія» починає шалену пропагандистську кампанію проти «самостійної Директорії УНР». Зокрема, Винниченка і Петлюру оголосили «бандитами», які діють на користь більшовиків і порушують громадський спокій у країні. У редакційній статті «Київ, 21 листопада 1918 р.» знову наголошується на тому, що виступ Директорії шкодить Українській державності на користь більшовиків. Хоча у газетному матеріалі й зустрічаються рядки про те, що устремління

повстанців, можливо, і обґрунтовані, але ж усе таки злочинні (Армія. 1918, № 14).

Надалі тема антигетьманського повстання не сходить зі сторінок часописів. Особливо цікавою виглядає редакційна стаття, що обґрунтовувала федерацію України і росії економічними факторами. Йдеться також про українську самобутність і шкідливість централізму, вузькосамостійницьких устремлінь (Армія. 1918, № 16). Такі міркування, до речі, доволі поширені і до сьогодні. Вони складають могутній арсенал тих, хто намагаються державно-політичні устремління українців звести до задоволення суто культурних потреб.

На сторінках «Армії» зустрічаємо й спроби ініціювати розбрат між тими політичними силами, що виступили проти гетьманату. Зокрема, безпідставно стверджується: «Якщо підняте повстання Директорії і набуде значення для України, то воно буде негативним з точки зору самостійних українських партій». Цікавим також є і обґрунтування шкідливості ідеї самостійності. Так, у майстерно виконаній статті під назвою «У чому наш порятунок» в інтерпретації автора філософська теорія нібито переконує нас у тому, що ми «відвикли бути індивідуальностями», і тому він пропонує «відмежуватися від великих революційних ідей, бути аполітичними і спрямувати свої зусилля на “мурашину працю”» (Армія. 1918, № 17). Отже, цей газетний матеріал, з одного боку, лише ставив проблему перед читачем, дозволяючи йому вільно міркувати. З іншого – він у прихованій формі, так би мовити, латентним підтекстом, доводив точку зору автора.

Доволі ексцентричною була стаття «Український національний рух і виступ Директорії», де суто умовно визнається поширення української ідеї, а виступ Петлюри і Винниченка класифікується як прояв національного шовінізму, який шкодить розвитку української національної ідеї (Армія. 1918, № 20).

Загалом же «Армія», маючи відверто прогетьманську орієнтацію, іноді намагається стверджувати, що головне завдання газети – лише інформування населення про події міжнародного і внутрішнього життя. Як показує аналіз преси, гетьман виявляв інтерес до інформаційного забезпечення армії. Адже збройні успіхи повстанців підкріплювалися й інформаційно. Так, поширювалися чутки, що «петлюрівці за допомогою особливих “бюлетенів” розповсюджують вигідні для них новини. Ці “бюлетені” скрізь розклеюються» (Армія. 1918, № 26).

Одним із таких особливих бюлетенів були «Васильківські Вісті», що видавало інформаційне бюро філії Національного Союзу при штабі комендатури українського республіканського війська. Часопис віддзеркалював устремління й настрої учасників антигетьманського повстання. Зокрема, у статті «Шляхом боротьби» зазначалося: «Держава, що має сім верств навколо і зараз “благоденствує” в українській столиці – Києві, – роззявляє рота на нашу незалежність». Далі у часописі чітко виражена його політична спрямованість, а саме: «Помилку зробили наші прадіди, приєднавшись до Росії. Досить помилок! До діла, до боротьби, за незалежне життя! Всі як один, одкликайтеся на заклик Директорії УНР! Слава її оборонцям і прокляття її ворогам!» (Васильківські Вісті. 1918, № 2).

На відміну від «Армії», «Васильківські Вісті» були розраховані на селян, старшин і козаків республіканського війська. Тому стилістика часопису істотно відрізнялася від «салонних» розмірковувань столичної газети. Зокрема, в одній редакційній статті за допомогою образів дохідливо пояснюється, що «є на світі два вогнища: Добро і Зло. І до цих двох вогнищ тягнуться всі люди, щоб коло них погрітися». На думку авторів публікації, одні люди прямують до вогнища Добра, а інші – до вогнища Зла. «І зараз ми бачимо, – пишеться у часописі, – що люди, котрі хочуть добра, справедливості, рівності та братерства, йдуть до вогнища добра, а ті люди, котрі хочуть багнетами, кулеметами та гарматами удержати при собі панування та владу, як Скоропадський, простують прямо в пекло». Звичайно, що подібні порівняння не були на користь гетьманцям. Тим паче, що наприкінці статті її автор закликає український народ боротися проти гетьманського режиму, використавши крилате шевченківське: «Борітеся – поборете» (Васильківські Вісті. 1918, № 3).

Велика увага приділялась спростуванню неправдивих фактів, які поширювали антиукраїнські сили. У статті «Не вірте чуткам!» йдеться про те, що нібито Гетьман утримується в столиці завдяки німцям. Часопис на них афористично відповідає: «Ворог сильний не тільки багнетами, він сильний і словом». Зокрема, йдеться про чутки, «що Петлюра, того не взяв Києва, що був підкуплений гетьманом» (Васильківські Вісті. 1918, № 7). Водночас газета різко виступає проти «фахівців» із «Совдепії», які пішли на службу до Гетьмана, підкреслюючи цим його орієнтацію. На запитання: «Знаєте, що таке фаховець українського уряду?» – журналісти відповідають, що

«це лощений пітерській чиновник», який знає одне українське слово – місячне утримання і «цупко держиться за його ... люди, які програли Велику Росію, і запаскудили серце Української республіки...» (Васильківські Вісті. 1918, № 9).

У цей час різко загострюються відносини між українцями і більшовиками. Зокрема, інформаційне бюро армій УНР спростувало чутки, ніби революція в Україні йде під проводом партії більшовиків із П'ятаковим на чолі, що боротьбу з Гетьманом ведуть селяни й робітники, які стоять за владу Рад (Васильківські Вісті. 1918, № 9). Згодом ці чутки були розвіяні переможним вступом Директорії до Києва. З цього приводу в редакційній статті зазначалося: «Радість, чорної сотні і взагалі всіх зрадників трудового народу, змінилась на стогін, сум, плач і злобу через неждані для них події. ... Послідня надія їх це Київ, де вони скупчили всі свої сили і уперто захищали його, дожидаючи допомоги Антанти ... рухнула. Антанта визнала Укр. Нар. Респ. а не гетьмана... Республіканські війська зайняли Київ» (Васильківські Вісті. 1918, № 12).

Усунення гетьманського режиму створило відповідні умови для налагодження мережі військових часописів Директорії УНР. Зокрема, з'явився часопис «Ставка» («Українська Ставка»), яке інформаційне бюро армії спочатку видавало у Києві, а потім у Вінниці. У газеті детально розповідається про повалення гетьманату, дається характеристика його збанкрутілої системи управління та інформаційного поля. Так, у статті «Як воно було», поруч із хронікою військових подій, йдеться про те, що «від початку повстання до соромного падіння гетьманської влади не з'явилося в пресі жодної правдивої чутки». Щоб підкреслити необхідність змінити ситуацію в Україні, у газеті публікується постанова Директорії від 26 листопада 1918 р., де зазначається, що «під страхом кари військового часу забороняється всяка агітація і підбурювання проти влади Української Народньої Республіки та її державної незалежності» (Ставка. 1918, № 1).

У статті Остапа Терлецького під назвою «Непроханим порадишам» знову піднімається тема вибору між федерацією і самостійністю. Автор на історичних прикладах переконливо доводить шкідливість для українців можливої федерації з росією. Це підтверджується і ставленням російської демократії до прагнень українців. «На папері то всі вони визнають за нами право на самовизначення, – вказує автор, – але тільки в межах федерації» (Ставка. 1918, № 2). У подальшому

О. Терлецький розвиває цю суспільно значущу тему, але вже трохи під іншим кутом зору. У кореспонденції «Доля народних ворогів» йдеться, що «... російські реакційно-монархічні елементи зробили Київ одним із своїх осередків...» (Ставка. 1918, № 4).

Нарешті у редакційній статті «По-новому» декларується такий політичний курс Директорії УНР: «Треба ясно поставити клич: “хто не з нами, той проти нас” і перестати церемонитись з ворогами, бо живемо в часах, коли треба покинути всякі сентиментальності, а здобувати все невимоложно боротьбою» (Ставка. 1918, № 5).

Про те, яким чином українці планували добиватись власної мети, читаємо у статті «Київ, 27 грудня», де аналізується пройдений етап «... важкої дороги за волю України і права на життя її трудового народу – етап боротьби з гетьманщиною і її ненависним, антинародним строем». А надалі, як пишеться у газетній публікації, «декларація Директорії УНР намітила вже дальші етапи на тій дорозі: перший – конгрес трудового народу і ... Установчі Збори України». У публікації особливо наголошується на тому, що «тільки залізна національна дисципліна ... в час збройної боротьби з ворогом ... здивувала весь світ своєю силою, можуть врятувати в ці важкі перехідні дні волю України перед ненаситним братським апетитом» (Ставка. 1918, № 10).

Новостворена газета «Ставка», підсумовуючи надбання Директорії за 1918 рік, у редакційній статті формулює узагальнені висновки революційного поступу: «1) Ні на яку чужоземну силу не покладайся, яким би вона приятелем не прикидалася; 2) Тим більше не вір московським большевикам...; 3) Пани не сплять, а чекають першої темної ночі, щоб посадити на нашу шию десятки нових гетьманів...; 4) Єдина сила, яка може оборонити трудящий люд України од ворогів зовнішніх і внутрішніх, є велике, дуже дисципліноване військо, складене самим трудящим людом; 5) Єдиним певним провідником до волі і щастя трудового народу – селянства і робітництва – до скликання Трудового конгресу є Директорія Української Народної Республіки» (Ставка. 1918, № 13).

1918 рік приніс в Україну нову війну з більшовицькою росією. Тому військові часописи акцентували увагу читачів у період підготовки Конгресу трудового народу на розбіжностях між Директорією і більшовиками. Скажімо, «Українська Ставка» – у вигляді коментаря на цю тему – публікує матеріал, з якого зрозуміло, чого Ди-

ректорія хоче: «1) Незалежної ні від кого УНР; 2) трудових рад з перевагою влади селянства; 3) роздати всю землю селянам УНР, не ділячи господарств на 15 десятин». Позиція ж більшовиків з цих питань, на думку автора публікації, була такою: «1) Приєднання України до Росії і панування на Україні руського народу; 2) Ради селянських і робітничих депутатів з перевагою влади робітництва; 3) передати землю громадянам, щоб кожен ділив, як хоче, і щоб всякий чужинець мав право на землю». Саме у цей час військового протистояння і загальної нестабільності урочисто відкрився довгоочікуваний Конгрес трудового народу. На нараді його президії було вирішено у першу чергу розв'язати питання «про оборону України, про форму влади та аграрне питання» (Українська Ставка. 1919, № 31).

Проте подальші події навколо Директорії УНР не сприяли втіленню у життя намічених завдань і прийнятого на конгресі Універсалу трудового народу України.

Аналіз газет того часу свідчить, що найчастіше журналісти зверталися до проблем, що мали принципове значення для збереження незалежної української держави. Так, у часописі «Ставка» знову порушуються актуальні питання: з ким і за що ми боремося? В однойменній статті чітко визначається мета боротьби – «за волю і право народові». Разом з тим окреслені і ворожі сили, з якими українцям не йти одним шляхом: поміщики, добровольча армія руських офіцерів, дончаки, красновці, руські більшовики, грабіжницькі банди, польська буржуазія в Галичині. У статті підсумовано, що «тільки той не ворог нашому народові, хто стоїть за те, щоб сам наш народ правив через своїх виборних людей» (Українська Ставка. 1919, № 22).

Отже, зміна політичної ситуації щоразу вимагала від військових часописів не лише інформувати читача, а й коментувати, роз'яснювати події, що відбувались. З ескалацією військового протистояння часописи знову зосереджують увагу читачів на основному завданні – розбудові армії УНР. Це пояснювалось також нагальною потребою спростування міфів ворожої пропаганди.

Дієвість газетних публікацій на цю тему реалізувалась за допомогою різноманітних жанрових форм. Аналіз періодичної спадщини тих років свідчить, що газети використовували інформаційні, аналітичні і художньо-публіцистичні жанри. Як правило, для різнобічного відтворення дійсності часописи використовували статтю і найчастіше її різновид – контрпропагандист-

ську статтю. Її природа давала змогу аргументовано довести до читача певну позицію системою фактів і логічних суджень. Водночас спростовувались твердження, що не відповідали загальній авторській концепції.

Наприклад, такі статті, як «Наші завдання» (Січковий Стрілець. 1918), «Наші Вороги» (Стрілець. 1919), «Чи Україна може бути самостійною державою» (Січковий Голос. 1918), доводили до відома читачів основні найґрунтовніші положення української ідеї.

Часто-густо зустрічається на сторінках газети такий жанр журналістики, як звіт. Зазвичай використовували обидва його різновиди: прямий (інформаційний) і проблемно-тематичний (Гриценко, О., Кривошея, Г. & Шкляр, В. 2000).

У той час газети публікували велику кількість звітів, серед яких переважали звіти фронтових рад і комітетів, а також розгорнуті звіти про діяльність уряду. Також зустрічався і такий аналітично-публіцистичний жанр, як огляд преси, найбільш поширеними його різновидами були загальний та тематичний (Гриценко, О., Кривошея, Г. & Шкляр, В. 2000).

Цей жанр був насамперед спрямований на спростування повідомлень інших періодичних видань. Зокрема, у низці українських часописів велась постійна рубрика «Гріхи преси». Так, в «Известиях выборных Особой армии» з'явилося повідомлення про те, що нібито українські вояки у м. Петровськ Саратовської губернії гвалтують, грабують, вбивають мирних жителів і ведуть контрреволюційну пропаганду. Ця публікація була спрямована на компрометацію руху українізації військових підрозділів. Тому представники Українського військового генерального комітету провели розслідування і виявили цілковиту неправдивість зазначених у публікації фактів. Зокрема, наведений у матеріалі для прикладу 143-й піший полк українським не був, а наявні українські частини, за інформацією начальників, ніколи бешкетами не займалися (Позняков, О. 2023, с. 93).

При оглядах преси стверджувалися чи спростовувалися не лише конкретні факти, а й розглядалися загальні принципи функціонування військових газет. Так, в одній із газет аргументовано відстоюється точка зору про те, що «преса не повинна бути торговельним підприємством, її завдання виховувати у громадянстві любов до правди, до громадсько-політичної справедливості» (Вісник Українського Військового Генерального Комітету. 1917, № 17).

Особливою популярністю серед військового загалу користувався так званий «малий фейлетон». Він захоплював читачів своєю образністю, логікою гнучких і влучних асоціацій, сміливістю зіставлень, несподіваністю у повороті теми, невимушеністю викладу, іронією і дотепністю (Щербина, О. 1977).

Саме такі проблемні фейлетони були на озброєнні українських військових часописів. Так, у фейлетоні під назвою «Суд» зазначається, що «драма на одну дію відбувається в наші часи в межах української совдепії в селі Злодіївці». Сама назва населеного пункту красномовно свідчить про наслідки діяльності радянської влади, яка «продрозверсткою» пограбувала селянина вщент. Однак комісарам і цього мало. Фейлетон побудований у вигляді запитання-відповіді й передає сцену суду над селянином Іваном Причепом та його дружиною Івгою більшовицькими «товаришами» – комісаром Пупкіним та найманцями китаємцем Дрянью-Плюєм і латишем Ворманом. Власники цих промовистих імен вирішили засудити на смерть селянина Причепу за «збройний опір нашому героїському гарнізону реквізувати сало для потреб Червоної армії». Проте селяни розігнали бутафорський суд, а Іван Причепу вустами тисяч скривджених українських хліборобів наприкінці драми промовляє:

Нехай йому, які події!

Настав останній, судний час...

Колись судили ми злодіїв,

Тепер злодії судять нас (Новини. 1919).

Загалом же, як зазначає дослідник Г. Кривошея, «для військової періодики був притаманний публіцистично-поетичний стиль – тобто такий стиль, за допомогою якого можна було найбільшою мірою впливати на почуття читача» (Кривошея, Г. 1996).

Пишучи на суспільно-політичні теми, журналісти користувалися і таким різновидом нарису, як політичний портрет. Його приклад знаходимо у зображенні постаті головного отамана армії УНР Симона Петлюри. Інструментарій політичного портрету цілком збігається з визначенням дослідника теорії преси В. Шкляра – політична біографія, політичне досє, політична реклама, політична інтрига (Шкляр, В. 1995). У нарисі йдеться про дитинство майбутнього Голови Директорії, навчання в семінарії, роботу в часописах «Рада», «Слово», редагування ним «Української жизни» (політична біографія). Докладно розписується участь С. Петлюри у політичному житті, його кроки до влади, переконання та

погляди (політичне досє). Мовою образів і зіставлень С. Петлюру порівнюють із італійцем Гарібальді. Автор стверджує, що «ім'я Петлюри щодалі набуває надзвичайної популярності, хист, талант, особисті прикмети його вдачі, серед яких не остання – його повнісінька безсрібність, його лицарство без страху і догани» (політична реклама). До політичної інтриги можна віднести непорозуміння С. Петлюри з гетьманським урядом і перебування в острозі, де він, як вказується у політичному портреті, наполегливо працював над книжкою «Підготовка народу та війська до захисту Батьківщини» (Ставка. 1918, № 3).

Висновки. У роки Української революції українська військова преса сформувалася за усіма типологічними ознаками і набула поширення. Цей масив періодики був тісно інтегрований у за-

гальну мережу видань і посідав чільне місце в інформаційному просторі країни. Військова преса зуміла витворити власну інформаційну структуру в межах тодішнього медіапростору. Це значно розширило її функціональні можливості, що дало їй змогу відіграти важливу роль в ідеологічному забезпеченні формування дисциплінованих і боєздатних збройних сил, а також опосередковано впливати за допомогою інституту армії на процес реалізації ідеї української державності.

Проведений тематичний і жанровий аналіз виявив основний найбільш поширений проблемно-тематичний напрям військових видань – відображення суспільно-політичних перетворень у державі. Його характеризувала надзвичайна багатогранність жанрових форм і велика популярність серед читацького загалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Армія. (1918). № 1; № 5; № 10; № 13; № 14; № 16; № 17; № 20; № 26. URL: <https://tinyurl.com/5e38ja4w> [дата зверн.: 16.10.2025].
- Васильківські Вісті. (1918). № 2; № 3; № 7; № 9; № 12. URL: <https://tinyurl.com/kaxzcwwd> [дата зверн.: 16.10.2025].
- Вісник Українського Військового Генерального Комітету. (1917). № 2; № 3-4; № 7; № 8; № 9-10; № 12-13; № 17; № 21. URL: <https://tinyurl.com/yc443etb> [дата зверн.: 16.10.2025].
- Голос армії. (1917). № 124.
- Голос окопа. (1917). № 159.
- Горевалов, С. П. (1997). *Військова журналістика України в національно-визвольних змаганнях*. Львів: ВВП ДУ «ЛП», 316 с.
- Гриценко, О., Кривошея, Г. & Шкляр, В. (2000). *Основи теорії журналістської діяльності*. К., 206 с.
- Животко, А. (1989). *Історія української преси*. Мюнхен, 336 с.
- Конашевич, В. Д. (упоряд.). (1990). *Чотири Універсали*. Київ : Добровільне товариство любителів книги, 15 с.
- Кость, І. С. (2018). *Історія Української військової преси*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 340 с.
- Кривошея, Г. (1996). *Слово, гартоване в борні*. К. : КВГІ, 140 с.
- Кривошея, Г. (1993). Українська військова преса: з історії становлення. *Українська періодика: Історія і сучасність: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-теоретичної конференції*. Львів, Україна, 9–10 грудня 1993 р. Львів: Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника.
- Крупський, І. В. (1995). *Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX – перша чверть XX століття)*. Львів: Світ, 182 с.
- Новини. (1919). 31 березня.
- Позняков, О. П. (2008). Військова періодика в контексті історичних подій періоду Української Центральної Ради (1917–1918 рр.). *Воєнна історія*. № 1 (37), с. 68–76.
- Позняков, О. П. (2023). *Українська військова журналістика (XIX-го – початку XX століття)*. Київ : ВІКНУ, 159 с.
- Сегеда, С. П. (2012). *Створення та розвиток військової преси (XX – початок XXI століття)*. Рівне: ТЗОВ фірма “Овід”, 503 с.
- Січовий Голос. (1918). 12 грудня.
- Січовий Стрілець. (1918). 13 січня.
- Ставка. (1918). № 1; № 2; № 4; № 5; № 10; № 13. URL: <https://tinyurl.com/3t89tcy8> [дата зверн.: 16.10.2025].
- Стрілець. (1919). 13 січня.

- Українська Ставка. (1919). № 22; № 31. URL: <https://tinyurl.com/5chkr2c9> [дата зверн.: 16.10.2025].
- Шкляр, В. (1995). *Журналістська майстерність: поетика журналістського твору*. К. : Інститут журналістики КНУ, с. 6.
- Шкляр, В. І., Мелещенко, О. К., Мукомела, О. Г. & Паримський, І. С. (1996). *Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра*. Київ : «Видавництво “КМУЦА”», 166 с.
- Шкляр, В.І., Мукомела, О.Г., Лось, Й.Д. & Паримський, І.С. (1997). *Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра*. Київ : «ТОВ редакція “Всеукраїнській молодіжний журнал”», 139 с.
- Шкляр, В.І., Мукомела, О.Г., Петрів, Т.І. & Слісаренко, І.Ю. (1998). *Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра*. Черкаси : «ДВПІ “Мрія”», 178 с.
- Щербина, О. (1977). *Жанри сатири і гумору*. К. : Вид-во “Дніпро”, 136 с.

REFERENCES

- Armiiia [Army]. (1918). № 1; № 5; № 10; № 13; № 14; № 16; № 17; №20; № 26. URL: <https://tinyurl.com/5e38ja4w> [Accessed: 16.10.2025]. [in Ukrainian].
- Vasylkivski Visti [Vasylkiv news]. (1918). № 2; № 3; № 7; № 9; № 12. URL: <https://tinyurl.com/kaxzcwwd> [Accessed: 16.10.2025]. [in Ukrainian].
- Golos armii [Voice of army]. (1917). № 124. [in Russian].
- Holos okopa [Voice of trenches]. (1917). № 159. [in Ukrainian].
- Visnyk Ukrainskoho Viiskovoho Heneralnoho Komitetu [Bulletin of the Ukrainian Military General Committee]. (1917). № 2; № 3-4; № 7; № 8; № 9-10; № 12-13; № 17; № 21. URL: <https://tinyurl.com/yc443etb> [Accessed: 16.10.2025]. [in Ukrainian].
- Horevalov, S. P. (1997). *Viiskova zhurnalistyka Ukrainy v natsionalno-vyzvolnykh zmahanniakh* [Military journalism of Ukraine in the national liberation struggles]. Lviv: VVP DU “LP”, 316 s. [in Ukrainian].
- Hrytsenko, O., Kryvosheia, H. & Shkliar, V. (2000). *Osnovy teorii zhurnalistskoi diialnosti* [Fundamentals of the theory of journalism]. Kyiv, 206 s. [in Ukrainian].
- Zhyvotko, A. (1989). *Istoriia ukrainskoi presy* [History of the Ukrainian press]. Miunkhen, 336 s. [in Ukrainian].
- Konashevych, V. D. (comp.). (1990). *Chotyry Universalny* [Four Universals]. Kyiv : Dobrovilne tovarystvo liubyteliv knyhy, 15 s. [in Ukrainian].
- Kost, I. S. (2018). *Istoriia Ukrainskoi viiskovoi presy* [History of the Ukrainian military press]. Lviv : LNU imeni Ivana Franka, 340 s. [in Ukrainian].
- Kryvosheia, H. (1996). *Slovo, hartovane v borni* [The word tempered in struggle]. Kyiv : KVHI, 140 s. [in Ukrainian].
- Kryvosheia, H. (1993). *Ukrainska viiskova presa: z istorii stanovlennia* [Ukrainian military press: from the history of formation]. *Ukrainska periodyka: Istoriia i suchasnist: Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-teoretychnoi konferentsii*. Lviv, Ukraina, 9–10 hrudnia 1993 r. Lviv: Lvivska naukova biblioteka imeni V. Stefanyka. [in Ukrainian].
- Krupskiy, I. V. (1995). *Natsionalno-patriotychna zhurnalistyka Ukrainy (druha polovyna XIX – persha chvert XX stolittia)* [National-patriotic journalism of Ukraine (second half of the 19th – first quarter of the 20th century)]. Lviv : Svit, 182 s. [in Ukrainian].
- Novyny [News]. (1919). 31 bereznia. [in Ukrainian].
- Pozniakov, O. P. (2008). *Viiskova periodyka v konteksti istorychnykh podii periodu Ukrainskoi Tsentralnoi Rady (1917-1918 rr.)* [Military periodicals in the context of historical events during the period of the Ukrainian Central Rada (1917-1918)]. *Voenna istoriia*. № 1 (37), s. 68–76. [in Ukrainian].
- Pozniakov, O. P. (2023). *Ukrainska viiskova zhurnalistyky (KhIKh-ho — pochatku KhKh stolittia)* [Ukrainian military journalism (19th – early 20th century)]. Kyiv : VIKNU, 159 s. [in Ukrainian].
- Seheda, S. P. (2012). *Stvorennia ta rozvytok viiskovoi presy (XX – pochatok XXI stolittia)* [Creation and development of the military press (20th – early 21st century)]. Rivne: TzOV firma “Ovid”, 503 s. [in Ukrainian].
- Sichovi Holos [Voice of Sich]. (1918). 12 hrudnia. [in Ukrainian].
- Sichovi Strilets [Sich Rifleman]. (1918). 13 sichnia. [in Ukrainian].
- Stavka [Headquarters]. (1918). № 1; № 2; № 4; № 5; № 10; № 13. URL: <https://tinyurl.com/3t89tcy8> [Accessed: 16.10.2025]. [in Ukrainian].

Strilets [Rifleman]. (1919). 13 sichnia. [in Ukrainian].

Shkliar, V. (1995). *Zhurnalistska maisternist: poetyka zhurnalistskoho tvoru* [Journalistic skill: the poetics of journalistic work]. K. : Instytut zhurnalistyky KNU, s. 6. [in Ukrainian].

Shkliar, V. I., Meleshchenko, O. K., Mukomela, O. H. & Parymskyi, I. S. (1996). *Ukrainska zhurnalistyka: vchora, sohodni, zavtra* [Ukrainian journalism: yesterday, today, tomorrow]. Kyiv : «Vydavnytstvo “KMUTsA”», 166 s. [in Ukrainian].

Shkliar, V. I., Mukomela, O. H., Los, Y. D. & Parymskyi, I. S. (1997). *Ukrainska zhurnalistyka: vchora, sohodni, zavtra* [Ukrainian journalism: yesterday, today, tomorrow]. Kyiv : «TOV redaktsiia “Vseukrainskii molodizhnyi zhurnal”», 139 s. [in Ukrainian].

Shkliar, V. I., Mukomela, O. H., Petriv, T. I. & Slisarenko, I. Yu. (1998). *Ukrainska zhurnalistyka: vchora, sohodni, zavtra* [Ukrainian journalism: yesterday, today, tomorrow]. Cherkasy : «DVPP “Mriia”», 178 s. [in Ukrainian].

Shcherbyna, O. (1977). *Zhanry satyry i humoru* [Genres of satire and humor]. K. : Vyd-vo “Dnipro”, 136 s. [in Ukrainian].

Ukrainska Stavka [Ukrainian Headquarters]. (1919). № 22; № 31. URL: <https://tinyurl.com/5chkr2c9> [Accessed: 16.10.2025]. [in Ukrainian].

Oleksandr DATSENKO

*PhD of Historical Sciences, Associate Professor
The National Defence University of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4193-1480>

Oleksii POZNIAKOV

*PhD of Philological Sciences, Associate Professor
The National Defence University of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8375-2262>

Ihor SIVOKHA

*The National Defence University of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5377-2520>

**REFLECTION OF SOCIO-POLITICAL TRANSFORMATIONS IN THE STATE
AS THE MAIN THEMATIC FOCUS OF THE MILITARY PRESS
OF THE UKRAINIAN REVOLUTION (1917–1921)**

This article investigates thematic priorities and narrative strategies of Ukrainian military periodicals published during the Ukrainian Revolution in 1917–1921. Drawing upon a representative corpus of newspapers preserved in major archival collections, the study examines how military journalism reflected and interpreted the profound political, social, and military transformations that shaped revolutionary era. Particular attention is paid to the press as an instrument of political communication, mass mobilization, and ideological consolidation within the rapidly politicized environment of the Ukrainian armed forces.

The analysis demonstrates that military newspapers functioned simultaneously as sources of operational information and as platforms for articulating competing political visions, including the debates between federalist and independentist projects of the Ukrainian statehood. By providing commentary on the actions of the Central Rada, the Hetmanate, and the Directory of the Ukrainian People's Republic, these periodicals offered contemporaries a structured understanding of shifting political alignments and challenges of building national institutions amidst wartime instability.

The article highlights the wide genre palette employed by editors and contributors—ranging from analytical articles, political feuilletons, extended reports, and counter-propaganda pieces to biographical portrayals of political and military leaders. This diversity enabled the press to respond flexibly to both internal political

conflicts and external threats, particularly Bilshovyk expansion and anti-Ukrainian propaganda. The newspapers also played a crucial role in shaping soldiers' perceptions of legitimacy, authority, and national identity, thus directly influencing morale and political engagement.

By synthesizing scattered and often understudied materials, study positions Ukrainian military periodicals as a valuable and complex historical source. Their content provides unique insight into political discourse, evolution of military organization, and ideological foundations of the struggle for an independent Ukrainian state. The findings demonstrate that military journalism constituted an integral component of the broader information and political infrastructure of the revolutionary movement and continues to offer indispensable evidence for reconstruction of Ukraine's early twentieth-century state-building processes.

Keywords: *Ukrainian Revolution 1917–1921, military press, political communication, counter-propaganda, historical sources.*